

О. Р. Вайцеховська

МІЖНАРОДНИЙ ФІНАНСОВИЙ ПРАВОПОРЯДОК: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ

24,410.84	26,275.30	30,463.58	1,016.12	15,440.00
(-21.87)	(+7.02)	(+15.04)		
137.04	60.44	60.38	3.8	
(-60.01)	(-55.85)	(-0.21)		
598.71	885.85	1,774.3	2,333.33	2,333.33
(-10.71)	(-1.12)	(-7.74)	(-0.01)	(-0.01)
142.09	167.25	154.12	380.13	420.13
(82.25)	(1.79)	(7.84)	(-7.89)	(-11.89)
2,000.25	7,183	33.13	102.13	102.13
(-10.57)	(+18.00)	(-70.77)	(+0.01)	(+0.01)
93.52	75.41	132.89	2,000.00	2,000.00
(-57.53)	(-18.38)	(+70.22)	(+0.01)	(+0.01)
143,853.64	150,028.94	158,016.25	22,000.00	22,000.00
(+0.00)	(+4.44)	(+3.94)	(+0.01)	(+0.01)
48.64	50.44	726.98	741.27	741.27
(-0.01)	(-0.01)	(-0.01)	(-0.01)	(-0.01)
14,850.81	16,579.05	16,579.05	16,579.05	16,579.05

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

О. Р. Вайцеховська

**МІЖНАРОДНИЙ ФІНАНСОВИЙ
ПРАВОПОРЯДОК:
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ**

Монографія

Чернівці
Друк Арт
2019

УДК 341.2:347.73

B65

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(Протокол № 16 від 21 червня 2019 року)*

Р е ц е н з е н т и:

М.М. Микієвич, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри європейського права Львівського національного університету імені Івана Франка;

Л.Д. Тимченко, доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу дослідження міжнародної податкової конкуренції Науково-дослідного інституту фіскальної політики Університету ДФС України.

Вайцеховська О. Р.

B65 Міжнародний фінансовий правопорядок: теоретичні засади та сучасний стан розвитку : монографія. Чернівці : Друк Арт, 2019. 560 с.

ISBN 978-617-7465-99-6

Монографію присвячено теоретичним засадам та особливостям сучасного розвитку міжнародного фінансового правопорядку в умовах фінансової глобалізації. Досліджено історію формування міжнародного фінансового правопорядку, його правову природу, місце в міжнародному правопорядку, структуру та сутність основних елементів. Обґрунтовано галузеву самостійність міжнародного фінансового права. Запропоновано шляхи реформування інституційної та нормативно-правової складових міжнародного фінансового правопорядку.

Для наукових працівників, викладачів ЗВО, аспірантів, студентів юридичних і економічних спеціальностей, фахівців із міжнародних економічних відносин.

УДК 341.2:347.73

ISBN 978-617-7465-99-6

© Вайцеховська О. Р., 2019

© ТОВ «Друк Арт», 2019

Зміст

Вступ	5
Розділ 1. Генеза міжнародного фінансового правопорядку	13
1.1. Історія зародження та розвитку міжнародних фінансових правовідносин.....	13
1.2. Міжнародне фінансове право: особливості предмета правового регулювання	36
1.3. Роль міжнародного фінансового права у формуванні міжнародного фінансового правопорядку. Концепція побудови міжнародного фінансового правопорядку	69
1.4. Міжнародний фінансовий правопорядок у системі сучасного міжнародного правопорядку	97
Розділ 2. Нормативно-правова складова міжнародного фінансового правопорядку	122
2.1. Принципи міжнародного фінансового права	122
2.2. Міжнародні договори як джерело міжнародного фінансового права	163
2.3. Вплив звичаїв, міжнародних судових і арбітражних рішень на становлення та розвиток міжнародного фінансового правопорядку	197
2.4. Роль актів міжнародних фінансових організацій у формуванні міжнародного фінансового правопорядку	235
Розділ 3. Суб'єктний склад міжнародного фінансового правопорядку	273
3.1. Особливості суб'єктного складу міжнародних фінансових правовідносин	273
3.2. Держави як основні суб'єкти міжнародного фінансового правопорядку	282
3.3. Місце міжнародних міжурядових фінансових організацій у структурі міжнародного фінансового правопорядку	306
3.4. Теоретико-правові питання міжнародної правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій, субнаціональних осіб, ТНК і фізичних осіб у міжнародному фінансовому правопорядку	355

Розділ 4. Україна в системі міжнародного фінансового правопорядку	389
4.1. Міжнародно-правова фінансова політика України на міжнародній арені	389
4.2. Міжнародно-правові аспекти співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями	411
Розділ 5. Шляхи підвищення ефективності міжнародного фінансового права як основного регулятора міжнародної фінансової системи	436
5.1. Актуальні проблеми сучасного міжнародного фінансового правопорядку	436
5.2. Основні напрямки вдосконалення міжнародного фінансового права та реформування регулятивної інфраструктури міжнародного фінансового правопорядку	445
Висновки	467
Список використаних джерел	495

Вступ

Сучасним викликом світовій економіці та міжнародному співтовариству в цілому стала фінансова глобалізація, яка, перевищуючи економічну в рази, підготувала стрімку (в історичному вимірі) глобалізацію всіх інших сторін людського життя. Збільшення обсягів міжнародних фінансових потоків транснаціональних корпорацій, поява нових механізмів та інструментів міжнародних фінансових операцій і, врешті, формування глобального фінансового ринку створили кардинально інші формати міжнародних фінансових відносин та зумовили нові тенденції в міжнародній фінансовій системі.

На сучасному етапі міжнародна фінансова система вже не тільки і не стільки «кровоносна система» світової економіки. Обсяг валютних угод перевищує в десятки разів обсяг торгових обмінів і практично дорівнює величині сукупних валютних резервів національних банків світу. Розвиток новітніх технологій управління міжнародними фінансовими трансфертами в режимі «on line» спричинив відрив фінансового капіталу від реальної економіки та перетворив його на самостійну силу, а фінансові інструменти – на дієвий засіб економічного та політичного тиску одних країн на інші.

На фоні розвитку транскордонного фінансового співробітництва та вільного доступу країн до зовнішнього капіталу фінансова глобалізація значно посилила нестабільність міжнародної фінансової системи, створила можливість швидкого переміщення фінансових криз між національними фінансовими системами країн, а отже, створила небезпечну ситуацію для суб'єктів, які оперують у глобальному фінансовому середовищі (насамперед держав). Масштаби та наслідки останньої світової фінансової кризи 2008-2009 років продемонстрували наявність серйозних недоліків функціонування системи сучасних глобальних фінансів, і – найголовніше – відсутність належної міждержавної координації в цій сфері.

Тому не меншим викликом фінансова глобалізація стала і для міжнародного права. Активна інтеграція національних фінансових систем у єдиний планетарний механізм з універсальною системою інститутів і взаємодією фінансових ринків, поступове стирання як законодавчих, так і економічних кордонів потребує формування глобального фінансово-правового простору шляхом розвитку та удосконалення системи міжнародного фінансового права. Незважаючи на важливість для кожної держави стабільності її фінансової системи, фінансова сфера порівняно з іншими галузями міжнародного права відносно мало врегульована на багатосторонньому міжнародно-правовому рівні.

Після 2008 року філософія фінансової політики держав як на національному, так і на наднаціональному рівнях суттєво змінилась. Розпочалося реформування системи міжнародних фінансових інституцій та формування комплексу міжнародних фінансових стандартів щодо мінімізації системних фінансових ризиків. Цей процес ускладнюється різними національними інтересами держав у сфері фінансів, які вони відстоюють на міжнародній арені. Формальним втіленням спільної та узгодженої в договірній формі позиції держав у цій сфері має бути (і частково є) система міжнародного фінансового права, яка виступає інструментом глобальної політики та правовим механізмом підтримки міжнародного фінансового правопорядку в цілому.

Такі тенденції, як посилення впливу міжнародного фінансового права на національні системи правового регулювання фінансових відносин, конвергенція фінансових систем та уніфікація національних законодавств з фінансових питань, зумовлюють потребу у вивченні не тільки міжнародного фінансового права як нормативно-правового підґрунтя міжнародної фінансової системи, але й міжнародного фінансового правопорядку в цілому. Правовий аналіз фінансової сфери міждержавних відносин у вигляді міжнародного фінансового правопорядку дає можливість дослідити не тільки міжнародні фінансові правовідносини і не лише норми міжнародного фінансового права, а й їх взаємозв'язок і

взаємозумовленість, а також проаналізувати ефективність регулюючої функції міжнародного фінансового права в певній сфері фінансових правовідносин і конкретний часовий період.

Оскільки міжнародна фінансова система являє собою сукупність міжнародних фінансових ринків і транскордонних фінансових потоків грошового капіталу, які опосередковуються фінансовими правовідносинами між різними суб'єктами, що регулюються правовими фінансовими нормами різних систем права – міжнародної та національної, це спричинило формування в міжнародно-правовій науці цілого ряду концепцій предмета правового регулювання міжнародного фінансового права та низки підходів до визначення міжнародної правосуб'єктності учасників фінансових правовідносин міжнародного характеру. Не менш важливими з позиції теорії міжнародного права є питання співвідношення наддержавної влади міжнародних фінансових організацій та фінансового суверенітету держав, а також правової природи джерел міжнародного фінансового права, зокрема юридичної сили актів міжнародних фінансових організацій в контексті теорії «м'якого права», та інші.

Незважаючи на сучасні масштаби небезпек світових фінансових криз, нестабільність національної фінансової системи України та її тісне співробітництво з низкою міжнародних фінансових організацій, у вітчизняній науці міжнародного права проблеми міжнародного фінансового права як нормативно-правового регулятора міждержавних фінансових відносин майже не розглядались. У західній науці міжнародного права увага переважно приділялася міжнародним приватноправовим фінансовим відносинам у контексті дослідження правового регулювання міжнародних фінансових ринків. І тільки після останньої світової фінансової кризи відбулась активізація пошуків удосконалення міжнародного фінансового права не тільки у політичних колах, але й у науковій площині.

З огляду на зазначені тенденції в сучасній міжнародній фінансовій системі та зростання ролі міжнародного фінансового права як важливого нормативно-правового запобіжника системних ризиків у сфері міжнародних фінансів дослідження

міжнародного фінансового правопорядку є вчасним і актуальним як з наукової, так і з практичної точок зору.

Монографія складається з п'яти розділів, у кожному з яких здійснено спробу розглянути актуальні наукові та прикладні питання теоретичних засад і розвитку міжнародного фінансового правопорядку, висловити свою позицію щодо дискусійних аспектів досліджуваної проблематики.

У *першому* розділі проаналізовано розвиток міжнародного фінансового правопорядку та його місце в системі міжнародного правопорядку. Проілюстровано еволюцію міжнародних фінансових відносин: зародження перших міжнародних фінансових відносин у сфері міжнародної торгівлі в стародавній період; особливості їх розвитку протягом середньовіччя та подальший розвиток під час створення перших монетних союзів; започаткування інституційної системи сучасного міжнародного фінансового правопорядку в середині ХХ ст. шляхом заснування перших міжнародних фінансових організацій.

Розглянуто зміст існуючих у міжнародно-правовій науці концепцій міжнародного фінансового права. На підставі правового аналізу регулятивної дії міжнародного та національного права обґрунтовано як прийнятну, з погляду теоретико-методологічних позицій науки міжнародного права та особливостей практики міжнародних фінансових відносин, вузьку концепцію, згідно з якою міжнародне фінансове право є складовою частиною міжнародного публічного права.

Здійснено правовий аналіз системоутворюючої категорії теорії права *правопорядок*, яка виступає базовою для понять *міжнародний правопорядок* і *міжнародний фінансовий правопорядок*. Визначено перелік ознак міжнародного фінансового правопорядку, відповідно до яких сформульоване визначення вказаного поняття.

Досліджені наукові підходи щодо місця міжнародного фінансового права в системі міжнародного права. Сформульовані критерії виокремлення комплексу міжнародно-правових норм в окрему галузь. На підставі аналізу системи міжнародно-правових фінансових норм щодо відповідності зазначеним критеріям

обґрунтовано, що міжнародне фінансове право є самостійною галуззю міжнародного публічного права.

Другий розділ монографії присвячений питанням нормативно-правової складової міжнародного фінансового правопорядку. Визначені загальні галузеві принципи міжнародного фінансового права, які становлять переважно основні принципи міжнародного права, зокрема їх фінансову складову. Обґрунтовано формування таких загальних галузевих принципів міжнародного фінансового права, як заборона фінансування терористичної діяльності та співробітництво держав у напрямку недопущення глобальних фінансових криз. Розглянуто спеціальні принципи міжнародного фінансового права, які виступають нормативно-правовими стандартами співпраці у більш вузьких фінансових сферах.

Систематизовано міжнародні договори з фінансових питань за такими критеріями, як кількість суб'єктів при укладанні, територіальне поширення, предметна спрямованість тощо. Проаналізовано правову природу відносин між Міжнародним валютним фондом і країнами-членами щодо їх фінансування в рамках відповідних програм. Обґрунтовано, що вони, на відміну від аналогічних відносин інших міжнародних фінансових організацій з країнами-членами, не належать до кредитно-договірних, проте в силу свого економічного змісту, кінцевого результату та функцій можуть розглядатись як функціональний еквівалент кредитних правовідносин. Розглянуто договірну діяльність міжнародних фінансових організацій універсального та регіонального рівнів.

Розкрито роль міжнародно-правового звичаю в системі джерел міжнародного фінансового права. Здійснено правовий аналіз джерел міжнародно-правового регулювання фінансових відносин щодо їх відповідності формулі створення міжнародно-правового звичаю (практика + *opinio juris*) та розглянуто приклади формування міжнародно-правових звичаєвих норм у міжнародному фінансовому праві.

Досліджено правову природу міжнародних судових рішень з фінансових питань, визначено їх: 1) нормативно-встановлюючу функцію – шляхом *opinio juris* існуючих у міждержавній

практиці звичаїв трансформують їх у міжнародно-правові звичаєві норми фінансового характеру; 2) нормативно-підтверджувальну функцію – шляхом підтвердження правової норми міжнародної угоди між суб'єктами міжнародних правовідносин, з приводу якої виникла спірна ситуація.

Розкрито правову природу актів міжнародних фінансових організацій в контексті теорії «м'якого права». Розглянуто акти Великої двадцятки (G20), Міжнародного валютного фонду (IMF), Групи Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Міжнародної групи з протидії відмиванню грошей (FATF), Базельського комітету з питань банківського нагляду (BCBS), Комітету експертів Ради Європи з питань оцінки заходів протидії відмиванню коштів (MONEYVAL), Міжнародної організації комісій з цінних паперів (IOSCO), Міжнародної асоціації страхових наглядових органів (IAIS). Проаналізовано фактичні та правові підстави визнання державами юридично обов'язковими актів міжнародних фінансових інституцій.

У *третьому* розділі монографії висвітлено суб'єктний склад міжнародного фінансового правопорядку. На основі теорії міжнародно-правової персонології встановлено перелік правових осіб, що належать до суб'єктів міжнародного фінансового права.

Визначено правові основи фінансового суверенітету держави відповідно до міжнародних документів, виявлено чинники взаємозумовленості внутрішньої та зовнішньої функцій держави у фінансовій сфері. Проаналізовано форми застосування фінансового впливу з боку держав задля досягнення національних інтересів.

Розглянуто багатокомпонентну інституційну систему міжнародних фінансових організацій універсального, регіонального та субрегіонального рівнів, між елементами якої сформувались горизонтальні та вертикальні системні зв'язки. На підставі аналізу статутів міжнародних фінансових організацій визначено особливості нормативно-правового регулювання їх правосуб'єктності.

Досліджено питання міжнародної правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій, субнаціональних осіб,

ТНК та фізичних осіб у міжнародному фінансовому правопорядку. Обґрунтовано відсутність у субнаціональних осіб, ТНК і фізичних осіб елементів міжнародної правосуб'єктності в міжнародному фінансовому праві. Особлива увага приділена статусу і ролі міжнародних неурядових фінансових організацій у міжнародному фінансовому правопорядку. Обґрунтовано наявність ознак міжнародної правосуб'єктності у цих осіб, що дає підстави вважати їх суб'єктами міжнародного фінансового права зі спеціальною правосуб'єктністю.

У *четвертому* розділі здійснено правовий аналіз правосуб'єктності України в міжнародному фінансовому правопорядку. Розглянуто становлення внутрішньої фінансової політики з моменту набуття Україною незалежності. Висвітлена сучасна зовнішня фінансова політика України. Особлива увага приділена питанню боргової безпеки України, яка є основним елементом національної фінансової безпеки. Розглянуто особливості сучасних процесів інтеграції національного фінансового правопорядку України в міжнародний фінансовий правопорядок.

Проаналізовано форми співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями. Здійснено періодизацію співробітництва України з Міжнародним валютним фондом залежно від програм фінансування на різних етапах співпраці. Проведена правова оцінка виконання Україною своїх зобов'язань перед Міжнародним валютним фондом, проаналізовані причини випадків невиконання.

Предметом дослідження *п'ятого* розділу монографії стали актуальні проблеми сучасного міжнародного фінансового права й основні напрямки його вдосконалення. Визначені головні недоліки інституційної та нормативно-правової складових міжнародного фінансового правопорядку. Запропоновані основні шляхи вдосконалення міжнародного фінансового правопорядку за допомогою реформування існуючої системи міжнародних фінансових організацій. У напрямку проведення подальших макроструктурних змін регуляторного середовища запропоновано створення Глобальної фінансової інституції (її організаційно-

сприяло поступовому формуванню основ галузі міжнародного фінансового права, завершення якого відбулось у середині ХХ століття зі створенням перших міжнародних фінансових організацій (МВФ та МБРР).

1.2. Міжнародне фінансове право: особливості предмета правового регулювання

Ключовими критеріями правової характеристики об'єктивно відокремленої системи правових норм є її належність до тієї чи іншої системи права, галузі права, інституту права, а також її предмет регулювання. Щодо комплексу правових норм, які регулюють міжнародні фінансові правовідносини, важливим у даному контексті є визначення їх правової природи, а саме: чи це міжнародні публічні правовідносини, чи міжнародні приватні правовідносини, або і ті, й інші. Відносно мала увага міжнародному фінансовому праву в сучасній міжнародно-правовій науці та відсутність єдиного погляду на зазначені питання серед науковців викликають у сфері розглядуваної проблематики більше запитань, ніж відповідей. Проте з кожним роком важливість досліджень у цьому напрямку зростає як в силу стрімких глобалізаційних процесів у міжнародній фінансовій системі, так і через відсутність чіткої системи міжнародних фінансових стандартів, яка б могла протистояти світовим фінансовим кризам і здійснювати ефективне регулювання.

Міжнародна фінансова система як сукупність міжнародних фінансових ринків і транскордонних фінансових потоків грошового капіталу передбачає фінансові відносини між різними суб'єктами, які регулюються правовими фінансовими нормами різних систем права – міжнародної та національних правових систем. Саме це й спричинило формування в міжнародно-правовій науці різних концепцій предмета правового регулювання міжнародного фінансового права, основними з яких є: 1) широка (комплексна), відповідно до якої міжнародне фінансове право охоплює одночасно норми міжнародного

публічного та міжнародного приватного права (тобто всі правові норми, що регулюють фінансові відносини з іноземним елементом); 2) публічно-правова, згідно з якою міжнародне фінансове право є складовою частиною винятково міжнародного публічного права.

Однією з причин формування в науці міжнародного права різних концепцій міжнародного фінансового права насамперед є неоднозначне розуміння міжнародного права в цілому, яке існувало в післявоєнній радянській науці теорії права та міжнародного права, що в залишковому вигляді не могло не вплинути на погляди сучасних науковців. У працях окремих учених того періоду (А. Полторак, Л. Савинський¹ та ін.²) міжнародне право розглядалось як галузь національного права.

Дещо іншого погляду дотримувався В. Маргієв, який, розглядаючи міжнародне право як систему, що охоплює міжнародне публічне право та міжнародне приватне право, вважав, що міжнародне публічне право не виступає самостійною системою, оскільки воно є галуззю міжнародного права в широкому розумінні³. Такої ж позиції дотримувався С. Малінін, на думку якого, в системі міжнародного права (в широкому сенсі) об'єктивно існують дві основні самостійні галузі права: 1) міжнародне публічне право; 2) міжнародне приватне право⁴.

Усупереч такому науковому підходу співвідношення міжнародного публічного права та міжнародного приватного права в цей самий період відстоювали «цивілістичну» концепцію міжнародного приватного права Л. Лунц⁵, Г. Матвєєв⁶, М. Богуславський⁷ та багато інших науковців. Її сутність

¹ Полторак А.И., Савинский Л.И. Вооруженные конфликты и международное право. Основные проблемы. Москва : Наука, 1976. С. 79.

² Левин Д. Б. Актуальные проблемы теории международного права. Москва : Наука, 1974. С. 9, 10.

³ Маргиев В.И. О системе международного права. *Правоведение*. 1981. № 2. С. 15.

⁴ Малинин С. А. Мирное использование атомной энергии. Международно-правовые вопросы. Москва : Международные отношения, 1971. С. 7.

⁵ Лунц Л. А. Развитие советской доктрины по международному частному праву. *Советское государство и право*. 1977. № 12. С. 48.

⁶ Матвеев Г. К. О преподавании международного частного права. *Правоведение*, 1977. № 3. С. 85.

⁷ Богуславский М. М. Международное экономическое право. Москва : Междунар. отношения, 1986. 304 с.

полягала в тому, що оскільки міжнародне приватне право регулює цивільно-правові відносини з іноземним елементом, тобто відносини цивільно-правового характеру, то, відповідно, міжнародне приватне право є частиною цивільного права, тобто внутрішнього права.

Інша група науковців післявоєнного періоду (Г. Тункін¹, Д. Фельдман², А. Мовчан³ та ін.) дотримувалася вузького підходу і під міжнародним правом розуміла самостійну систему права – міжнародне публічне право.

Вбачається, що прихильники широкого підходу вважали наявність міжнародного характеру в публічно-правових і приватноправових відносинах достатньою причиною для об'єднання міжнародного публічного та міжнародного приватного права в єдину систему права. У результаті поєднувались два комплекси правових норм з різною правовою природою, суб'єктами, методами правового регулювання, абсолютно різною процедурою нормотворення тощо. Навіть такий критерій як «міжнародність», який, на думку прибічників широкого підходу, є об'єднувальним для цих двох комплексів правових норм, несе різне лексичне навантаження в їх назвах – «міждержавний» у назві міжнародне публічне право та «наявність іноземного елементу» в міжнародному приватному праві. Це абсолютно різна «міжнародність», а тому об'єднання публічних (міждержавних) і приватних (національних) відносин за критерієм міжнародного характеру, на наш погляд, з позицій теорії права та структурно-системного розуміння права є не зовсім правильним. На думку А. Мовчана, «неможливо об'єднати норми або окремі групи норм міжнародного і національного права в якусь галузь загального міжнародного права або ж у галузь національного права, а, відповідно, і в «єдину комплексну галузь»⁴.

¹ Тункин Г.И. Основы современного международного права : учеб. пособие. Москва, 1956. 48 с.

² Фельдман Д. И. Система международного права / науч. ред. Лазарев В. В. Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1983. С. 39.

³ Международное воздушное право : кн. 1 / Бордунов В.Д., Верещагин А.Н., Грязнов В.С., Данилов Е.Н. и др.; отв. ред. А. П. Мовчан. Москва : Наука, 1980. С. 58.

⁴ Мовчан А. П. Международный правовой порядок. Москва : Междунар. отнош., 1996. С. 58.

Звичайно, не можна не звернути увагу на тісний взаємозв'язок між цими системами норм, оскільки міждержавні домовленості у вигляді міжнародних конвенцій після імплементації в національне законодавство здійснюють суттєвий вплив на національне право, включаючи міжнародне приватне право. І навпаки, розвиток внутрішньодержавних відносин інколи зумовлює появу договірних і звичаєвих правових норм міжнародного публічного права. С. Гурєєв зазначав, що в міжнародному спілкуванні норми міжнародного публічного та міжнародного приватного права пов'язані й навіть інколи переплітаються, проте це не впливає на самостійність міжнародного публічного права¹.

У сучасній правовій науці розуміння міжнародного публічного права як самостійної системи права, яка має свої специфічні особливості, є усталеною позицією. Так само як і визнання належності міжнародного приватного права до національного права на сьогодні, в більшості, не викликає сумніву. Проте в сучасних наукових працях, присвячених дослідженню окремих галузей або інститутів міжнародного права, до цих пір простежується присутність широкого та вузького наукових підходів до поняття окремих галузей міжнародного права, що були поширені в 70-х роках ХХ століття. Більше того, серед низки сучасних науковців, що здійснюють галузеві дослідження міжнародного права, найбільше прихильників широкого підходу саме у сфері міжнародного економічного права², міжнародного фінансового права³.

Насамперед це пов'язано з специфікою міжнародних фінансових правовідносин, яка зумовлена наступними особливостями функціонування міжнародної фінансової системи. У світовій економіці безперервно відбуваються переливання грошових коштів між країнами та регіонами, утворюючи при цьому транснаціональні фінансові потоки. До

¹ Гурєєв С. А. Международное морское право (понятие, становление как отрасли). *Советский Ежегодник международного права*. Москва : Наука, 1980. С. 169-170.

² Карро Д., Жюйар П. Международное экономическое право : учебник / пер. с франц. В. П. Серебрянникова, В. М. Шумилова. Москва : Междунар. отношения, 2001. С. 4-6.

³ Там само. С. 34-35.

основних каналів руху фінансових потоків належать кредитні послуги, розрахункове обслуговування зовнішньої торгівлі, зовнішнє інвестування в основний та обіговий капітал, операції з цінними паперами, фінансова допомога країнам, валютні операції та інше. Такі транскордонні фінансові потоки являють собою сукупність угод, об'єктом яких слугує грошовий капітал. Укладати такі угоди між собою можуть як держави і міжнародні організації, так і юридичні особи та фізичні особи. Місцем таких угод є сукупний світовий ринок капіталів (включаючи світові фінансові центри), який у поєднанні з фінансовими інститутами утворює світову фінансову систему.

За останні три десятиліття фінансові ринки стали більше взаємопов'язаними і взаємозалежними, а національні фінансові ринки все більше інтегруються в єдину глобальну фінансову систему¹. На сучасному етапі стрімкої фінансової глобалізації спостерігається не тільки розширення суб'єктів господарювання, а й зростання впливу на світову фінансову систему нових дійових осіб, які поряд з традиційними стають на сьогодні головними суб'єктами світогосподарських процесів². І якщо з позицій економічної науки така взаємодія вказаних учасників міжнародної фінансової системи не викликає особливих запитань, оскільки зумовлена об'єктивними економічними чинниками, то у правовій науці стала причиною все більшого утвердження широкої концепції міжнародного фінансового права, прихильники якої під поняттям «міжнародне фінансове право» розуміють сукупність усіх правових норм, що регулюють міжнародну фінансову систему.

Так, представники *широкого підходу* відносять до міжнародного фінансового права норми міжнародного публічного права та міжнародного приватного права, предметом регулювання яких є всі фінансові відносини, що виходять за межі внутрішньої компетенції однієї держави, а саме: фінансові відносини між суб'єктами міжнародного права та

¹ Гапонюк О. І. Трансформація світової фінансової системи в контексті економічної глобалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Донецьк, 2006. С. 4,7.

² Світові фінанси: сучасні тенденції та перспективи розвитку : монографія / О. І. Рогач, О. В. Сніжко, З. О. Луцишин та ін.; за заг. ред. О. І. Рогача. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2013. С. 80-81.

приватноправові фінансові відносини з іноземним елементом між фізичними та юридичними особами. У 60-х роках ХХ століття професор М. Версальський відзначав, що міжнародне фінансове право не є самостійною галуззю, а лише виступає комплексною галуззю права, оскільки міжнародні фінансові норми не можуть бути повністю охоплені ні міжнародним правом, ні національним фінансовим правом¹. Болгарський науковець Н. Вачев також, поділяючи широкий підхід, розглядав міжнародне фінансове право як сукупність норм, що регулюють міжнародні фінансові відносини та фінансові відносини з іноземним елементом².

Особливого поширення широкий підхід до визначення міжнародного фінансового права набуває у 80-90-х роках ХХ століття. У цей час з'являються наукові праці, де автори наголошують перш за все на тому, що у предметі міжнародного фінансового права домінують відносини, пов'язані з рухом грошових коштів у міжнародній фінансовій системі. Р. Ренделл у праці «Міжнародне фінансове право» дотримується позиції, що міжнародні фінанси та інвестиції регулюються механізмами, які мають внутрішні та міжнародні елементи, а режим міжнародних фіскальних відносин – частково публічний, а частково – приватний³.

На відміну від праць радянських науковців і вчених пострадянських країн, у багатьох дослідженнях сучасних західних науковців спеціальної уваги предметові міжнародного фінансового права не приділяється. Переважно в наукових працях з міжнародного фінансового права розглядаються практичні проблеми транскордонних фінансових правовідносин, причини виникнення та шляхи їх вирішення у правовій площині. Визначити позиції вчених щодо розуміння поняття *міжнародне фінансове право* вдається лише з аналізу тих фінансових правовідносин, які вони досліджують у рамках даної галузі.

¹ Версальський М., Надь Т., Вачев Н. Проблемы международного финансового права. *Советское государство и право*. Москва, 1967. С. 65.

² Там само. С. 69.

³ Robert R. Rendell. *International Financial Law: Lending, capital transfers and institutions*. *Euromoney Publications*. London : Euromoney, 1980. P. 5.

Професор Х. Скотт у статті «Огляд міжнародних фінансів: право та регулювання» зазначає, що «право і регулювання у сфері міжнародних фінансів в основному є компетенцією національних урядів, проте багатосторонні інституції з часом відіграють усе більшу роль»¹. Науковець, розглядаючи міжнародні фінанси як сукупність фінансових правовідносин, що виникають у зв'язку з функціонуванням міжнародних фінансових ринків, джерелами їх правового регулювання визначає нормативно-правові акти національного права та міжнародних інституцій², що відповідає широкій концепції міжнародного фінансового права.

Англійський науковець Ф. Вуд у статті «Майбутнє міжнародного банківського і фінансового права та юристів»³ розглядає проблеми фінансової діяльності банків у світлі останніх світових фінансових криз. Учений наголошує на важливій функції права щодо їх урегулювання, особливо у сфері страхування від фінансових ризиків і процедури банкрутства. Під правом, яким регулюється фінансова діяльність банків з іноземним елементом, науковець розглядає національне право. У названій статті⁴ Ф. Вуда та інших його працях⁵ міжнародний аспект фінансової діяльності банків розглядається як екстериторіальне поширення фінансово-правових юрисдикцій одних країн на територію інших при регулюванні приватних фінансових правовідносин, що дає підставу вважати такий підхід до розуміння міжнародного фінансового права – широким. Причому, незважаючи на назву статті «Майбутнє міжнародного банківського і фінансового права та юристів», поняття *міжнародне фінансове право* в тексті не згадується, а предметом дослідження виступають переважно міжнародні приватноправові фінансові відносини⁶.

¹ Scott H. S. An Overview of International Finance: Law and Regulation. Harvard Law School. 2005. 79 p. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=800627

² Там само.

³ Wood P. The future of international banking and financial law and lawyer. *Singapore Journal of Legal Studies*. 2014. P.355-376.

⁴ Там само.

⁵ Wood P. The Law and Practice of International Finance. Sweet & Maxwell. 500 p.

⁶ Wood P. The future of international banking and financial law and lawyer. *Singapore Journal of Legal Studies*. 2014. P. 355-376.

П. Себастьянутті (P. Sebastianutti) пропонує кардинально інший підхід до міжнародного фінансового права, предмет регулювання якого, на думку вченого, відрізняється від предмета національного фінансового права, міжнародного права, колізійного права та порівняльного правознавства. Науковець розглядає його як приватноправову галузь з особливою правовою природою, яка містить комплекс правил, що найбільш «підходять» для міжнародних фінансових трансакцій¹.

Більшість програм у вищих юридичних школах Європи та США, присвячених регулюванню міжнародних фінансових відносин, мають такі назви: International Financial Law (Міжнародне фінансове право), Legal aspects of international finance (Правові аспекти міжнародних фінансів), International banking and financial law (Міжнародне банківське та фінансове право), International finance: law and regulation (Міжнародні фінанси: право та регулювання), The laws and practice of international banking and finance (Право і практика міжнародної банківської та фінансової справи), Introduction to international financial law and regulation (Вступ до міжнародного фінансового права та регулювання) тощо. У більшості таких дисциплін розглядається широкий підхід до розуміння міжнародного фінансового права, в якому домінує приватноправова складова.

Німецький юрист Ф. Паєк, який працює над проблематикою регулювання фінансових ринків², у лекціях з навчального курсу «Міжнародне фінансове право» розглядає фінансовий ринок як динамічний процес взаємообміну фінансовими послугами різних за своїм правовим статусом учасників. Серед них, пише науковець, держави та інші державні структури є постійними і

¹ Sebastianutti P. What Is This Thing Called International Financial Law?: Part 1. *Law and Financial Markets Review*. Volume 3. Number 1. January 2009. P. 64.

² Philipp Paech. Repo and Derivatives Portfolios Between Insolvency Law and Regulation. *Law, Society and Economic Working Paper Series*. 2017. № 13; Philipp Paech. Interconnecting Law of Securities Holding and Transfer. *Journal of International Banking and Financial Law*, 2007. № 1. p. 9-15; Philipp Paech. EU Post Trading, the 'Barriers' and Harmonisation of Law. Euredia, Brussels 2006, P. 279-307; Philipp Paech. Enhancing Legal Certainty over Investment Securities (special editor of the volume, as part of professional assignments). *Uniform Law Review special issue*. Rome. 2005. № 1/2; Philipp Paech. Global Capital Markets and the law of intermediated investment securities. *Kodifikácia, Europeizácia a harmonizácia súkromného Práva*. Iura Edition, Bratislava. 2005; Philipp Paech. The Governance of Blockchain Financial Networks. *Modern Law Review*. 2017. 80 (6). P. 1073-1110.

важливими учасниками фінансових ринків і виступають найбільшими емітентами облігацій, які в загальному називаються суверенними облігаціями і часто мають спеціальні назви, такі як «Treasuries» США, німецькі «Bunds», англійські «Gilts», італійські «BTPs» та французькі «OATs». Учений зазначає, що суверенні емісії облігацій суттєво не відрізняються в юридичному плані від корпоративних облігацій. Також, зауважує він, з поступовим скасуванням контролю за капіталом, починаючи з 1970-х років, капітал усе більше подорожує світом і це в поєднанні з появою сучасних мереж зв'язку спричинило глобалізацію фінансового ринку в економічному й операційному плані¹.

Незважаючи на назву навчального курсу «Міжнародне фінансове право», в текстах запропонованих лекцій поняття *міжнародне фінансове право* зустрічається всього декілька разів (натомість переважно вживається поняття «фінансове право»). Зміст лекційного курсу дає підстави для висновку, що Ф. Паєк під міжнародними фінансовими правовідносинами розуміє фінансові правовідносини між всіма учасниками міжнародного фінансового ринку. Автор чітко підкреслює, що правові підстави діяльності учасників міжнародного фінансового ринку все ще є *національними*² (виділено нами – О. В.), та зазначає, що «міжнародний характер фінансового ринку зумовлює те, що міжнародне фінансове право фактично складається з різних національних господарських, цивільних законодавчих актів і законодавчих актів з питань платоспроможності, а також норм, які визначають правила взаємодії між ними» (колізійними нормами кожної юрисдикції)³. Це дає підстави вважати, що Ф. Паєк, як і інші представники широкого підходу, маючи на увазі фінансові приватні правовідносини з іноземним елементом, вживає поняття *міжнародні фінансові правовідносини*, що, в принципі, в сучасній міжнародно-правовій науці є поширеним.

Із сучасних російських учених широкий підхід підтримує Г. Петрова. Науковець розглядає міжнародне фінансове право як

¹ Philipp Paech. International Financial Law. London: LSE Department of Law. 2017. URL: <https://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/413382338.pdf>

² Там само.

³ Там само.

самостійну галузь, яка охоплює як міжнародні публічно-правові, так і міжнародні приватноправові норми. Дотримуючись широкого підходу, вона визначає міжнародне фінансове право як галузь права, що регулює відносини фінансово-правового і цивільно-правового характеру в широкому сенсі, які виникають у міжнародному фінансовому співробітництві та обміні грошовими коштами в комерційному обігу¹.

Серед сучасних вітчизняних науковців дотримуються широкого підходу Л. Лазебник, А. Іванський, О. Зоріна, О. Виговський. Позиція Л. Лазебник полягає в тому, що міжнародне фінансове право є комплексною галуззю, яка включає норми міжнародного публічного права і норми міжнародного приватного права. До предмета регулювання міжнародного фінансового права науковець відносить суспільні відносини, що складаються між державами та іншими суб'єктами у процесі їхньої зовнішньої діяльності, об'єктом яких є гроші або грошові зобов'язання. Обґрунтовуючи свою позицію, Л. Лазебник указує на еволюцію розуміння сутності фінансів від звуженого їх трактування - як системи формування і використання грошових коштів для забезпечення реалізації функцій, покладених на публічні союзи, до їх визначення – як сукупності матеріальних (грошових) засобів забезпечення функціонування держави, підприємницької діяльності та життєдіяльності людини. Це, на думку вченої, виводить предмет теорії фінансів за межі відносин між публічними інституціями та уможливорює його поширення на відносини між рештою учасників міжнародних розрахунків і кредитування².

А. Іванський та О. Зоріна під міжнародним фінансовим правом розуміють сукупність правових норм, які регулюють відносини у сфері міжнародних фінансів, і розглядають таку систему норм як комплексну галузь³. О. Виговський у підручнику для магістрів «International Financial Law» дає

¹ Петрова Г. В. Международное финансовое право : учебник. Москва : Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2011. С. 34-35.

² Лазебник Л. Л. Міжнародне фінансове право : навч. пос. Київ : Центр учбової літератури, 2008. С. 18-19.

³ Іванський А. Й., Зоріна О. І. До питання про визначення поняття «міжнародне фінансове право». *Актуальні проблеми держави і права*. 2007 (36). С. 351.

грунтовний аналіз природи, функцій, структури і функціонування ключових фінансових ринків¹. Автор зазначає, що це переважно курс приватного права, який пропонує підготовку до юридичної практики в галузі міжнародних фінансів, а також курс, що розглядає питання політики, різні юрисдикції з порівняльної точки зору, нормативні матеріали і прецедентне право (якщо воно застосовне)².

Отже, широка концепція міжнародного фінансового права переважно притаманна західній правовій доктрині, згідно з якою міжнародне фінансове право розглядається як комплексна галузь права з більшим чи меншим акцентом на публічно-правову чи приватноправову складові (прибічники приватноправової інтерпретації міжнародного фінансового права відносять до нього також колізійні норми). У переважній більшості західні автори не ставлять за мету диференціацію на публічне і приватне, а досліджують комплекс правовідносин у фінансовій сфері. При цьому домінуюча більшість наукових праць західних науковців носить більше практичний, ніж теоретико-методологічний характер, а іноді розгляд проблеми взагалі переміщується в суто фінансово-економічну площину, що є територією іншої науки, ніж права, – економіки. Яскравим прикладом останнього є теза Ф. Ловенфельда, який у праці «Міжнародне економічне право» зазначає, що «...дискусія про правила, практику та інститути ведеться в книзі без відсилки до права взагалі»³.

Наукові позиції вчених, які дотримуються широкої концепції міжнародного фінансового права, переважно ґрунтуються на сприйнятті міжнародної фінансової системи як цілісного явища. Учасники світових фінансових ринків настільки тісно взаємопов'язані, що досить важко провести розмежування між суб'єктами, які діють у силу публічного інтересу, та звичайними приватними юридичними особами, і ще важче чітко визначити, правом якої системи вони регулюються. Серед комплексу

¹ Vygovskyy O.I. Textbook on International Financial Law. Kyiv: Publishing and Polygraphic Centre «The University of Kyiv», 2017. P. 24.

² Там само. P. 25.

³ Lowenfeld A. International Economic Law : second edition. Oxford : Oxford University Press, 2008. P. 595.

правових норм у сфері міжнародних фінансів провідну роль на сьогодні відіграють національні системи права. Така специфіка притаманна галузі міжнародних економічних відносин в цілому, а у сфері міжнародних фінансових відносин виражена найбільш яскраво.

Досліджуючи проблеми правового регулювання міжнародної фінансової системи, на перший погляд, здається більш зручним розглядати в системній єдності всі правові норми, задіяні при такому регулюванні. Тим більше, що весь комплекс таких правових норм тісно взаємопов'язаний і переплетений. Проте різного роду кризові явища у світовій фінансовій системі кожного разу свідчать про необхідність реформування її нормативно-правового підґрунтя, а тому зразу ж постає необхідність вироблення нових фінансових стандартів, насамперед на міждержавному рівні. Ускладнює ситуацію і нарощування фінансової потужності транснаціональними компаніями, капітал яких іноді в десятки разів перевищує бюджети окремих країн, що дає їм змогу лобіювати свої економічні інтереси на міжнародних фінансових ринках і породжує неоднозначне розуміння з боку науковців їх правового статусу в фінансових відносинах.

Міжнародна фінансова система справді є цілісним «організмом», але з *позицій економіки і як економічне явище*. З позицій правової науки міжнародна фінансова система являє собою систему фінансових правовідносин між суб'єктами, які мають право вступати в такі відносини в силу правових норм різного системного походження. І незважаючи на те, що всі ці правові норми взаємопов'язані, з позицій права міжнародна фінансова система як об'єкт регулювання має інші, на відміну від економічного підходу, структурні елементи в силу винятково правових (а не економічних) критеріїв розмежування.

Зародження вузького – *публічно-правового підходу* до поняття міжнародного фінансового права датується початком ХХ століття, коли розвиток науки міжнародного фінансового права відбувався під впливом доктрини публічних фінансів. Так, австро-угорський учений Г. Ліпперт у праці «Міжнародне фінансове право. Систематичне викладення міжнародних

фінансових норм» (1912 р.) визначає міжнародне фінансове право як самостійну галузь міжнародного публічного права, яка охоплює всі правові норми, що регулюють фінансові відносини між державами¹.

У другій половині ХХ століття із заснуванням таких міжнародних фінансових організацій, як Міжнародний валютний фонд та Міжнародний банк реконструкції та розвитку, відбувається перехід до багатостороннього регулювання міжнародних фінансових відносин, що не могло не вплинути на зміщення «наголосів» у наукових підходах – акцентування на публічному характері міжнародного фінансового права. Т. Надь у своїх працях характеризує міжнародне фінансове право як частину міжнародного публічного права, яка регулює відносини між державними фінансовими системами, фінансові аспекти функціонування ООН та інших міжурядових організацій, а також фінансові відносини, що виникають між такими організаціями та державами².

Дотримуються публічно-правового підходу до ідентифікації міжнародного фінансового права М. Джованолі та Д. Девос, які під поняттям «міжнародне фінансове право» розуміють систему міжнародних фінансових стандартів³.

Китайські науковці К.-Дж. Лью і Ш.-Ч. Жанг вважають міжнародне фінансове право публічно-правовою галуззю, що відповідає за регулювання світової фінансової системи, запобігання кризам і боротьбу з ними⁴.

Одним із перших у радянській правовій науці міжнародне фінансове право досліджував Ю. Ровінський, який у статті «Міжнародні фінансові відносини та їх правове регулювання» (1965 р.) визначав міжнародні фінансові відносини як міждержавні. На думку науковця, міждержавний характер

¹ Lippert G. Das Internationale Finanzrecht. Eine systematische Darstellung der internationalen Finanzrechtsnormen. Triest; Wien; Leipzig, 1912. Цит. за.: Шаповалов М. А. История, современное состояние и перспективы развития науки международного финансового права. *Известия ВУЗов «Правоведение»*. 2014. № 1. С. 124.

² Nagy T. A nemzetközi pénzügyi jog tárgya és helye a jogrendszerben. *Jogtudományi Közlöny* 1960. P. 476.

³ International Monetary and Financial Law. The Global Crisis. Ed. by Giovanoli M., Devos D. Oxford University Press. 2010. 610 p.

⁴ Liu Xiao-jia, Zhang Shun-chao. The Future Development Tendency of the International Financial Law from the Perspective of Financial Crisis. *Canadian Social Science*. 2010. Vol. 6. N 3. P. 176.

фінансові відносини набувають у процесі зовнішньої діяльності держав при виконанні зовнішніх функцій та завдань, а тому ґрунтуються на принципах міжнародного права та спрямовані на зміцнення міжнародного співробітництва¹.

Серед сучасних російських представників міжнародно-правової науки питанням визначення предмета міжнародного фінансового права та його місця в міжнародній правовій системі значну увагу приділяє В. Шумілов². Науковець визначає міжнародне фінансове право як систему міжнародно-правових норм і принципів, що регулюють міжнародні фінансові відносини. При цьому він акцентує на тому, що міжнародне фінансове право є частиною міжнародного публічного, тісно взаємодіє з іншими нормативними комплексами, задіяними в регулюванні внутрішньодержавних і міжнародних фінансових відносин³.

М. Шаповалов поділяє наукову позицію В. Шумілова щодо належності міжнародного фінансового права до системи міжнародного публічного права. Науковець зазначає, що історично міжнародне фінансове право базувалося на концепції публічних фінансів, яка з часом змінювалась і допрацьовувалась. Тому в предметі міжнародного фінансового права виділені ті правовідносини, які виникають на міждержавному рівні при взаємодії національних фінансових систем (бюджетні, податкові, валютні, кредитні тощо), а також на рівні міждержавних організацій щодо руху грошових коштів⁴.

Аналогічної думки дотримується О. Іванова, яка розглядає міжнародне фінансове право як галузь (підгалузь) міжнародного публічного права⁵. Л. Волова пише, що до сфери міжнародного фінансового права необхідно включати тільки публічні

¹ Ровинский Е. А. Международные финансовые отношения и их правовое регулирование. *Советское государство и право*. 1965. № 2. С. 62.

² Шумилов В. М. Международное финансовое право: понятие, предмет, система. *Внешнеэкономический бюллетень*. 2005. № 6. С. 67-79.

³ Шумилов В. М. Международное финансовое право: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Междунар. отношения, 2011. С. 41.

⁴ Шаповалов М. А. История, современное состояние и перспективы развития науки международного финансового права. *Известия ВУЗов «Правоведение»*. 2014. № 1. С. 131.

⁵ Иванова Е. Е. Международное финансовое право: понятие, предмет, система. *Международное публичное и частное право*. 2004. №1 (16). С. 22.; Иванова Е. Е. Международное финансовое право: понятие, предмет, система. *Право: теория и практика*. 2003. №10. URL: <http://www.yurclub.ru/docs/pravo/1003/4.html>

відносини, а приватноправові – до предмета регулювання міжнародного приватного права¹. Б. Остроухов, досліджуючи питання суверенітету держав у міжнародному фінансовому праві, зазначає, що правові інститути міжнародного фінансового права регулюють відповідні види правовідносин між суб'єктами міжнародного права².

Із сучасних американських науковців свій внесок у розробку теоретичної концепції міжнародного фінансового права здійснив професор К. Браммер (С. Brummer). У праці «Як працює міжнародне фінансове право (і як це не відбувається)» науковець розглядає міжнародне фінансове право як «комплексний набір нормативних правил, стандартів і найкращих практик»³, які здійснюють транскордонне регулювання світової фінансової системи⁴, насамперед шляхом координації. К. Браммер зазначає, що незважаючи на «м'які» юридичні інструменти міжнародного фінансового регулювання, специфіка міжнародних фінансових відносин зумовлює їх «твердість» на практиці. У світлі останньої світової фінансової кризи 2008-2010 років та майбутніх глобальних фінансових загроз науковець на основі системного аналізу міжнародних фінансових відносин та існуючих міжнародних фінансових стандартів аналізує особливості міжнародного фінансового права, його роль у протидії світовим фінансовим кризам. На відміну від згаданих вище західних науковців з Англії (Ф. Вуда), Німеччини (Ф. Паєка) та інших, К. Браммер до комплексу нормативних фінансових стандартів не відносить національне право (включаючи колізійне регулювання). Основна увага ним приділяється відстоюванню концепції включення до міжнародного фінансового права

¹ Волова Л. И. Международное финансовое и международное инвестиционное право в системе общего международного права : учеб. пособие. Москва : Юрлитинформ, 2014. С. 33.

² Остроухов Б. А. Суверенитет государств в международном финансовом праве (проблемы реализации суверенных прав и международного правосудия) : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Всероссийск. академия внешней торговли Министерства экономического развития России. Москва, 2011. С. 56.

³ Brummer С. How International Financial Law Works (and How it Doesn't). *The Georgetown Law Journal*. 99 Geo. L.J. 2011. P. 260.

⁴ Там само. P. 261.

правил, розроблених міжнародними фінансовими інституціями, тобто «м'яких» норм¹.

Як видно з аналізу міжнародно-правової літератури, західними науковцями публічно-правовим питанням міжнародного фінансового регулювання присвячені праці, що мають назви «міжнародне фінансове регулювання» (international financial regulation). Саме в таких працях науковцями здійснюються дослідження міжнародного фінансового права в розумінні «міжнародного публічного фінансового права»². Поява таких досліджень у західній науці спричинена світовою фінансовою кризою 2008 року, про що в них зазначається.

У контексті дослідження наукових підходів до предмета міжнародного фінансового права доцільно розглянути позиції дослідників міжнародного економічного права щодо аналогічного питання, оскільки ця галузь тісно взаємопов'язана з міжнародним фінансовим правом. Думки науковців розбігаються, а їх зміст дозволяє виокремити, аналогічно міжнародному фінансовому праву, широкий та вузький підходи. Так, представник широкого підходу В. Фікентшер вважає, що будь-яка правова норма, яка пов'язана з міжнародною економікою, належить до міжнародного економічного

¹ Brummer C. How International Financial Law Works (and How it Doesn't). *The Georgetown Law Journal*. 99 Geo. L.J. 2011. P. 257-327.

² Bismuth R. Financial Sector Regulation and Financial Services Liberalisation at the Crossroads: The Relevance of International Financial Standards in WTO Law. *Journal of World Trade*. 2010. Vol. 44. P. 489-514. URL: <http://ssrn.com/abstract=1578423>; Bismuth R. The Independence of Domestic Financial Regulators: An Underestimated Structural Issue in International Financial Governance. *Goettingen Journal of International Law*. 2010. Vol. 2. N 1. P. 93-110. URL: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1591933; Pan E. J. Structural Reform of Financial Regulation. *Cardoso Legal Studies Research Paper*. 2009. N 250. URL: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1333385&rec=1&srcabs=1593334; Pan E. J. Four Challenges to Financial Regulatory Reform. *Villanova Law Review*. 14 July, 2010. URL: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1521504&rec=1&srcabs=1591933; Pan E. J. Challenge of International Cooperation and Institutional Design in Financial Supervision: Beyond Transgovernmental Networks. *Chicago Journal of International Law*. 2010. P. 243-284. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/11cb/056f4701f0cefc1e072a4153ff0c1ce7ee3c.pdf>; Lo A.W. Regulatory Reform in the Wake of the Financial Crisis of 2007-2008. Massachusetts, USA. 2009. P.4-43. URL: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1398207&rec=1&srcabs=1415144; Mateus A. After the Crisis: Reforming Financial Regulation (Nov. 13, 2009). URL: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1504895&rec=1&srcabs=1521504.; Whitehead Ch.K. Reframing Financial Regulation. Boston university law review. *Cornell Law Faculty*. Aug. 11, 2010. P.1-50. URL: <http://www.bu.edu/law/journals-archive/bulr/documents/whitehead.pdf>; Morley J., Romano R. The Future of Financial Regulation. *Yale Law & Economics Research Paper No. 386*. June 6, 2009. 158 p.

(господарського) права. Вказаний комплекс норм також містить норми внутрішнього права, норми міжнародного публічного права та економічне колізійне право¹. Видатний вітчизняний науковець В. Корецький розглядає міжнародне господарське право як міжгалузевий нормативний комплекс норм, який регулює міжнародні публічні та приватні правовідносини², що дає підстави віднести такий підхід до широкої концепції.

Прихильники вузького підходу розуміння міжнародного економічного права відносять до його предмета винятково правовідносини між державами та міжнародними організаціями. Так, на думку англійського юриста Г. Шварценберга, міжнародне економічне право охоплює тільки ті економічні аспекти, які перебувають у полі зору міжнародного публічного права. Внутрішнє регулювання з цього переліку аспектів виключається, оскільки ним не створюються типові для всіх держав норми і принципи, а введення до міжнародного економічного права норм внутрішнього права неприпустиме, оскільки не дає можливості для створення необхідного мінімуму функціональної єдності³.

Нідерландський науковець П. Верлон ван Themaат при визначенні економічного права відкидає включення у міжнародне економічне право як національних норм, що регулюють зовнішні економічні зв'язки, так і норм міжнародного приватного права. Таке розширення предмета, на його думку, створювало б небезпеку для єдності системи, оскільки міжнародне економічне право має справу з правовими інструментами, що використовуються міждержавними економічними організаціями, і не володіють приватноправовим характером⁴.

¹ Fikentscher W. *Wirtschaftsrecht* : bd. I. *Weltwirtschaftsrecht und Europäisches Wirtschaftsrecht*. München C.H. Beck, 1983. P. 50.

² Денисов В. Н. *Международное право как составная часть правовой системы Украины. Юридическая практика*. 12 октября 2000 года. № 41 (147). С. 9.

³ Schwarzenberger G. *The Principles and Standards of International Economic Law. Collected Courses of the Hague Academy of International Law*. Vol.117 (1966-I). The Hague, 1981. P. 7.

⁴ Verloren van Themaat P. *Die Aufgabe der Rechtswissenschaft in der Diskussion um eine neue Weltwirtschaftsordnung*. *Rabeis Z.*, 43. 1979. S. 637.

Італієць П. Піконе обґрунтовує думку, що міжнародне економічне право становить специфічний сектор міжнародного публічного права¹.

М. Богуславський предмет регулювання міжнародного економічного права визначає як «специфічний комплекс міжнародних відносин – міжнародні економічні відносини, учасниками яких є держави та інші суб'єкти міжнародного права (насамперед міжнародні організації). Мова йде про міждержавні відносини, що регулюються винятково нормами міжнародного публічного права»².

О. Харчук, підтримуючи вузьку концепцію міжнародного економічного права, зазначає, що «об'єктом регулювання міжнародного економічного права є саме міжнародні економічні відносини між державами та міжнародними організаціями, а також між міжнародними організаціями. Відносини комерційного характеру за участю «іноземного елемента» чи відносини національно-правового регулювання формально не є об'єктом регулювання міжнародного економічного права»³. Науковець також зазначає, що «регулювання міжнародного економічного права – це лише міждержавні економічні відносини владного характеру, учасниками яких виступають його суверенні суб'єкти»⁴.

Неоднозначна позиція німецького юриста В. Ебке, який у праці «Міжнародне валютне право» чітко розмежовує міжнародно-правову договірну основу функціонування міжнародної валютної системи у вигляді Бреттон-Вудських угод і міжнародне приватне право, яке виступає правовим інструментом реалізації міждержавних домовленостей. Науковець пише, що «міжнародне приватне валютне право як право, що регулює приватні контракти, і міжнародне (публічне) валютне право як інституційне право складають основу

¹ Picone P., Sacerdoti G. *Diritto internazionale dell'economia*. Milano : Franco Angeli. 1982. P. 32-35.

² Богуславский М. М. *Международное экономическое право*. Москва : Междунар. отношения, 1986. С. 29.

³ Харчук О. О. *Принципи міжнародного економічного права в умовах глобалізації світових господарських відносин* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Інститут держави і права імені В. М. Корецького. Київ, 2010. С. 22.

⁴ Там само.

міжнародного фінансового права»¹. Остання теза, з одного боку, не залишає сумнівів щодо публічно-правового підходу науковця стосовно *міжнародного валютного права*, проте не дає чіткого розуміння про підхід до міжнародного фінансового права. На наш погляд, підхід до міжнародного фінансового права вбачається широким, що, в принципі, денонсує з підходом ученого до міжнародного валютного права, яке є структурною частиною міжнародного фінансового права.

Публічно-правова концепція міжнародного фінансового права характерна для праць спеціалістів Міжнародного валютного фонду та Світового банку, а також чітко простежується в документах міжнародних організацій та форумів (Базельський комітет з банківського нагляду, FATF, Рада з фінансової стабільності тощо), що цілком закономірно, оскільки вказані інституції виступають міжнародними координаторами регулювання міжнародної фінансової системи та є розробниками міжнародних фінансових стандартів.

Що ж до засобів масової інформації, то, наприклад, у журналі *International Financial Law Review* висвітлюється весь спектр питань, що стосуються фінансових відносин як національних, так і міжнародних². Звичайно, характер публікацій у ЗМІ не може бути науковим аргументом на користь тієї чи іншої концепції міжнародного фінансового права, проте є певною мірою відображенням правового мейнстріму.

Розглянуті нами широка та публічно-правова концепції міжнародного фінансового права найбільш поширені в міжнародно-правовій науці, проте не єдині. Менш поширеними є: 1) звужений публічно-правовий підхід, при якому під міжнародним фінансовим правом розуміється міжнародне валютне право³; 2) приватноправовий підхід, коли міжнародне фінансове право розглядається як частина національного права (включаючи колізійне регулювання). Другого підходу дотримується, наприклад, американський науковець Е. Пан, який

¹ Эбке В. Международное валютное право: пер. с нем. Москва : Междунар. отношения, 1997. С. 15.

² *International Financial Law Review*. URL: www.iflr.com

³ Simmons B. Money and the Law: Why Comply with the Public International Law of Money? *The Yale Journal of International Law*. 2000. Vol. 25. P. 323-362.

не вважає міжнародне фінансове право самостійною галуззю права і в рамках національного фінансово-правового регулювання включає його розгляд як міжнародний аспект¹. Аналогічної позиції дотримується англієць К. Бемфорд, на думку якого, національне фінансове право охоплює міжнародне фінансове право і право фінансових трансакцій та перебуває в тісному зв'язку з міжнародним приватним правом².

Аналіз наукових концепцій щодо предмета міжнародного фінансового права свідчить про їх суттєві відмінності. Для визначення правових норм, що входять у систему міжнародного фінансового права, необхідно чітко окреслити сферу фінансових відносин, на яку спрямована її регулююча функція. Міжнародна фінансова система включає різні групи відносин, що пов'язані з транскордонним рухом капіталів у результаті функціонування банківських систем і світового фінансового ринку, здійснення міжнародних платіжно-розрахункових і валютних операцій, реалізації інвестиційних проектів, а також у рамках кредитних відносин, і врегулювання суверенних боргів³.

Будучи сферою всіх транскордонних рухів фінансових коштів, міжнародна фінансова система складається з багатьох компонентів, серед яких одні з головних – суб'єктний та регулятивний. Суб'єктний компонент міжнародної фінансової системи складають учасники цих відносин: публічні особи (держави, міжнародні організації) та приватні особи (банки, валютні біржі, інші юридичні та фізичні особи). Сукупність правових норм, які спрямовані на врегулювання всіх фінансових правовідносин з іноземним елементом в широкому сенсі між цими суб'єктами, поділяється за своєю природою походження на два нормативні блоки: перший блок правових норм – це частина міжнародного публічного права; другий блок правових норм – частина національного права⁴ всіх країн. Саме перший

¹ Pan E. J. Challenge of International Cooperation and Institutional Design in Financial Supervision: Beyond Transgovernmental Networks. *Chicago Journal of International Law*. 2010. N 1. P. 244.

² Bamford C. Principles of International Financial Law. London : *Oxford University Press*, 2011. P. 2-3.

³ Шаповалов М. А. История, современное состояние и перспективы развития науки международного финансового права. *Известия ВУЗов «Правоведение»*. 2014. № 1. С. 121.

⁴ Шумилов В. М. Международное финансовое право : учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Междунар. отношения, 2011. С. 29.

нормативний блок як складова частина міжнародного публічного права, що регулює міжнародні (міждержавні) фінансові відносини, становить *міжнародне фінансове право*.

Натомість другий нормативний блок є складовою національного права всіх країн, предметом регулювання якого є фінансові відносини, що виходять за межі юрисдикції однієї країни. Для позначення такого виду відносин у науковій літературі часто вживають теж поняття *міжнародні фінансові відносини* (наприклад, Ф. Паєк¹ та інші), що ставить їх в один ряд з міжнародними (міждержавними) фінансовими відносинами. Як нами вже зазначалось, у першому і другому виді фінансових відносин термін «міжнародний» має різне лексичне навантаження. У такий спосіб відбувається підміна понять. Тому для впорядкування категоріально-понятійного апарату науки міжнародного права (а відповідно, і національного права) доцільно було б для назви приватноправових фінансових відносин, що виходять за межі юрисдикції однієї країни, вживати інший термін.

В. Шумілов для відмежування публічного рівня міжнародної фінансової системи від приватноправового рівня пропонує останній охоплювати терміном *фінансові відносини міжнародного характеру*². Така думка цілком слушна, оскільки запропонований термін різниться з терміном *міжнародні фінансові відносини* (незначним недоліком є дублювання слова «міжнародний»). Також прийнятним вважаємо термін *транснаціональне фінансове право*, яке за своїм змістом повністю відповідає терміну *фінансові відносини з іноземним елементом*. Знову ж, незначним недоліком є те, що в західній термінології поняття *транснаціональне* використовують у значенні *міжнародне*. Зокрема, К. Браммер застосовує поняття *транскордонна координація міжнародних фінансових відносин у значенні міжнародне регулювання*³. Тому, на наш погляд,

¹ Paech P. International Financial Law. London: LSE Department of Law. 2017. P. 6. URL: <https://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/413382338.pdf>

² Шумілов В. М. Международное финансовое право: понятие, предмет, система. *Внешнеэкономический бюллетень*. 2005. № 6. С.70.

³ Brummer C. How International Financial Law Works (and How it Doesn't). *The Georgetown Law Journal*. 99 Geo. L.J. 2011. P. 256-327.

чіткіше окреслює коло цих відносин термін *приватноправові фінансові відносини з іноземним елементом*. Словосполучення *іноземний елемент* дає можливість уникнути дублювання слова *міжнародний* і більш точно характеризує приватноправовий характер фінансових відносин, які є предметом регулювання міжнародного приватного права. Саме подібну словесну конструкцію мають назви інших складових частин міжнародного приватного права: трудові відносини з іноземним елементом, спадкові відносини з іноземним елементом, сімейні відносини з іноземним елементом тощо¹.

У свою чергу весь комплекс фінансових правових норм, який регулює світову фінансову систему і містить частину міжнародного публічного права (міжнародне фінансове право) та відповідні частини національних систем права всіх країн, пропонуємо охоплювати поняттям *світове фінансове право*.

Отже, саме вузька концепція міжнародного фінансового права дає можливість розглядати його як спільну для всіх країн систему міжнародних фінансових стандартів. Такий блок фінансових міжнародно-правових норм об'єктивно відокремлений від національного права низкою чинників (суб'єкти нормотворення, процедура, методи, джерела тощо) і є результатом досягнення компромісу між країнами щодо координації дій у сфері фінансів та узгодження їх волі. Головну роль у цій системі норм відіграють статuti МВФ і МБРР, які були створені після світової фінансової кризи, і це є свідченням визнання за міжнародним фінансовим правом (у вузькому розумінні) єдино можливого міжнародно-правового інструменту багатостороннього характеру у протидії світовим фінансовим кризам. Особливої актуальності ця ідея набула після світової фінансової кризи 2008 року на політичному рівні державними представниками (у рамках G20 створений міжнародний орган Рада фінансової стабільності) та в науковому просторі, включаючи представників західної доктрини, які порушують питання нагальної необхідності міждержавного регулювання глобальних фінансових питань.

¹ Фединак Г. С., Фединак Л. С. Міжнародне приватне право : підручник. 4-те вид, переробл. і доп. Київ : Атіка, 2009. С. 497-498.

Широка ж концепція міжнародного фінансового права, при якій до галузі входять як фінансові норми міжнародного публічного права, так і національного права, не дає загальної картини нормативно-правового підґрунтя міжнародного фінансового правопорядку. При широкій концепції міжнародне фінансове право буде мати різне нормативно-правове наповнення в кожній країні, оскільки, незважаючи на однаковий для всіх країн «міжнародний публічно-правовий» блок фінансових норм, до нього завжди буде додаватися «національний», який відрізняється в різних країнах.

Більше того, інституційно-правовий механізм забезпечення міжнародно-публічних і національно-правових норм суттєво різняться. Наприклад, Міжнародний суд ООН у рішенні 1957 року (№27) по справі про деякі норвезькі займи зазначив, що, відповідно до зобов'язань по позиках, повинно застосовуватись право країни, яка випустила позику (право Норвегії), у зв'язку з чим Суд «не володіє юрисдикцією для винесення судового рішення зі спору»¹. Таке рішення зайвий раз підтверджує, що до приватних відносин з іноземним елементом застосовується національне право і, відповідно, національні судові інституції.

Іншим прикладом підсудності тим чи іншим судовим інституціям міжнародних правовідносин залежно від належності їх до публічних чи приватних є рішення Високого Лондонського суду по справі щодо боргу України перед Російською Федерацією у 3 млрд доларів США² (надання коштів відбулось у формі російської позики під євробонди України, а спірні ситуації сторони домовились вирішувати за британським правом). Суддя Високого Лондонського суду Блер зазначив, що аргументи України стосовно тиску Росії на Київ, анексії Криму та розпалювання війни на Сході країни *стосуються питань міжнародного права та відносин суверенних держав і не входять до компетенції суду*³ (виділено нами – О.В).

Натомість судова справа, яка перебуває на стадії розгляду в Міжнародному Суді ООН і стосується застосування

¹ Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда 1946-1991. ООН. С.50. URL: http://legal.un.org/icsjsummaries/documents/russian/st_leg_serf1.pdf

² URL: <http://www.bbc.com/ukrainian/news-39428978>

³ Там само.

Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (Україна проти Росії), є міждержавним спором, стосується міждержавних відносин і входить до компетенції МС ООН, про що ним зазначено в консультативному висновку¹.

Отже, міжнародні публічно-правові та приватноправові відносини регулюються різними системами права, які різняться не тільки за своєю правовою природою, суб'єктним складом, методами, але й інституційно-правовим механізмом їх забезпечення та захисту. Тому як з точки зору потреб практики міжнародних фінансових відносин, так і з методологічних позицій науки міжнародного права, вважаємо найбільш прийнятною вузьку концепцію, відповідно до якої: *міжнародне фінансове право як складова частина міжнародного публічного права являє собою систему міжнародно-правових фінансових норм, що регулюють фінансові відносини між суб'єктами міжнародного права, серед яких – комплекс міжнародних фінансових стандартів, що забезпечує єдине (однотипне) регулювання внутрішньодержавних фінансових правовідносин шляхом уніфікації національного законодавства з фінансових питань.*

У свою чергу визначення предмета правового регулювання міжнародного фінансового права передбачає окреслення кола суб'єктів, на які поширюється його регулююча дія, та конкретних видів міжнародних фінансових відносин між ними. З позицій економічної науки міжнародна фінансова система є сукупністю взаємопов'язаних міжнародних (транскордонних) фінансових потоків, які класифікуються за такими ознаками, як вид економічної діяльності, строки виконання фінансових операцій, функціональне призначення, форма власності щодо джерел фінансових потоків² тощо. З позицій же правової науки норми, які регулюють правовідносини, що виникають при функціонуванні світової фінансової системи, поділяються, як

¹ Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда 1946-1991. ООН. С. 50. URL: http://legal.un.org/icjsummaries/documents/russian/st_leg_serfl.pdf

² Міжнародні фінанси : навч. посібник / за ред. Козака Ю. Г., Логвінової Н. С., Ковалевського В. В. Київ : ЦУЛ, 2007. С. 13.

уже зазначалось, за такими критеріями, як суб'єкт нормотворення, процедура нормотворення, методи регулювання, джерело правового регулювання, відповідальність за невиконання тощо. Всі ці критерії чітко розмежовують дві абсолютно різні правові системи – систему міжнародного публічного права та національну систему права держави. Та частина відносин у сфері фінансів, що регулюється міжнародно-правовими нормами, складає публічно-правові фінансові відносини і в своїй сукупності становить предмет міжнародного фінансового права. Отже, *предметом міжнародного фінансового права виступають фінансові правовідносини між суб'єктами міжнародного публічного права.*

Інтенсивний розвиток міждержавних фінансових відносин супроводжується централізованою координацією міжнародних фінансових відносин за допомогою міжнародних інституцій та взаємозалежністю національних фінансових систем держав, що свідчить про глобалізацію міжнародної фінансової системи, а відповідно й об'єктивну необхідність у міждержавному співробітництві в цій сфері. Результатом такого міждержавного співробітництва є низка міжнародних договорів у фінансовій сфері, які містять правила поведінки як для держав (наприклад, щодо валютних питань, сплати внесків до бюджетів міжнародних організацій, міждержавні кредитні угоди тощо), так і для фізичних та юридичних осіб (наприклад, правила щодо уникнення подвійного оподаткування, іноземного інвестування тощо). Правові норми міжнародних фінансових договорів, що стосуються фізичних і юридичних осіб, імплементуються в національне законодавство після приєднання до них держави.

У результаті, в кожній національній системі права існують комплекси фінансових норм, які прийняті внаслідок імплементатії в національне законодавство міжнародних договорів з фінансових питань. У такому випадку фінансові відносини між юридичними та фізичними особами є, на перший погляд, предметом регулювання одночасно національного законодавства та відповідних міжнародних договорів. Наприклад, Конвенція, якою запроваджено Уніфікований закон

про переказні та прості векселі від 1930 року¹, регулює відносини щодо обігу векселів. Після ратифікації Україною в 1999 році цієї Конвенції, вона набула чинності на її території. Виникає запитання: чи можна вважати вексельні відносини між юридичними та фізичними особами предметом регулювання згаданої Конвенції, тобто предметом регулювання міжнародного фінансового права?

Норми міжнародного права створюють права й обов'язки тільки для суб'єктів міжнародного права, а суб'єкти, що перебувають на території держави, безпосередньо нормам міжнародного права не підпорядковуються. Приєднання країни до міжнародного договору з фінансових питань саме по собі не створює для її фізичних та юридичних осіб зобов'язань, оскільки попри те, що норми міжнародних договорів стосуються фінансових відносин між цими суб'єктами, вони спрямовані на державу (державні органи), і саме на неї покладаються зобов'язання щодо їх виконання. Тільки після набуття для країни чинності даного міжнародного договору відповідно до її законодавства (наприклад, ратифікація), певна конвенція стає частиною національного законодавства і починає створювати права й обов'язки для фізичних і юридичних осіб.

Ратифікувавши Конвенцію про векселі в 1999 році, Україна, відповідно до її положень, взяла на себе обов'язок «ввести в дію на своїй території або мовою одного з його оригінальних текстів, або своєю національною мовою Уніфікований закон» (стаття 1 Конвенції²). Виконуючи своє договірне зобов'язання, Україна прийняла у 2001 році Закон України «Про обіг векселів в Україні»³, в якому закріплено норми Уніфікованого закону, та низку відповідних постанов Нацбанку України. Саме цей національний закон є джерелом правового регулювання обігу векселя у відносинах між фізичними та юридичними особами, а не Конвенція. Такий же механізм застосовується у випадку укладення чи приєднання до міжнародних договорів з питань

¹ Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі : Конвенція від 07.06.1930 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_009

² Там само.

³ Про обіг векселів в Україні : Закон України № 2374-III від 05.04.2001. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2374-14>

валютного регулювання, міжбанківських транскордонних розрахунків, уникнення подвійного оподаткування та інших фінансових відносин, де учасником є фізична чи юридична особа. Причому наслідком приєднання не обов'язково є прийняття нового нормативно-правового акта, можливе внесення змін до вже існуючого національного законодавства.

Отже, норми міжнародних договорів, які стосуються внутрішньонаціональних фінансових відносин, є частиною міжнародного фінансового права, проте предметом регулювання такої групи норм виступають відносини між державами щодо змін національного правового режиму в фінансовій сфері та переважно спрямовані на уніфікацію національних норм фінансового права. В. Шумілов вказує, що в міжнародній фінансовій системі міжнародно-правове регулювання досить сильно впливає на характер і зміст внутрішньодержавних режимів у фінансовій сфері, які в останні роки помітно уніфікуються¹. Ю. Ровінський зазначає, що регулювання міжнародних фінансових відносин здійснюється на основі спеціальних угод (валютних, кредитних тощо), узгоджені норми яких регулюють визначені види міждержавних відносин та, водночас, перебувають у певному співвідношенні з внутрішньодержавними фінансовими відносинами. Взаємозв'язок у даному випадку проявляється в тому, що внутрішньодержавні фінансові норми покликані визначити способи приведення в дію норми міжнародного фінансового права всередині держави².

Держава забезпечує виконання своїх зобов'язань з міжнародного права, зазначає Г. Тункін, способами, зручними та прийнятними для даної країни. Якщо відповідно до національного законодавства країни виконання міжнародного договору передбачає проведення певних законодавчих дій, то вони повинні бути вчинені³. Виходячи з міжнародної практики,

¹ Шумілов В. М. Международное финансовое право: понятие, предмет, система. *Внешнеэкономический бюллетень*. 2005. № 6. С. 79.

² Ровинский Е. А. К вопросу о предмете международного финансового права. *Труды ВЮЗИ*. 1967. Т. XIX. С. 23.

³ Тункин Г.И. Основы современного международного права : учеб. пособие. Москва, 1956. С. 10.

Д. Левін указує на три способи приведення в дію норми міжнародного права в рамках національного правопорядку: відсилка, рецепція і трансформація¹.

Відповідно до статті 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства². Закон України «Про міжнародні договори України» визначає такі форми надання згоди України на обов'язковість для неї міжнародного договору: підписання, ратифікація, затвердження, прийняття договору, приєднання до договору або іншим шляхом, про який домовились сторони³.

Не вдаючись до дискусій у міжнародно-правовій науці навколо правового статусу міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано різними шляхами⁴, зазначимо, що у сфері фінансів домінуючим способом надання згоди є ратифікація міжнародного договору. Так, відповідно до статті 9 Закону, серед переліку міжнародних договорів України, які підлягають ратифікації, зазначені «загальноекономічні (про економічне та науково-технічне співробітництво), із загальних фінансових питань, з питань надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України»⁵.

Ратифікація здійснюється шляхом прийняття закону про ратифікацію, невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору⁶. У такий спосіб норми міжнародного договору трансформуються в національні норми, юридичною формою

¹ Левин Д. Б. Проблема соотношения международного и внутригосударственного права. *Советское государство и право*. 1964. №7. С. 92-93.

² Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

³ Про міжнародне приватне право : Закон України № 2709-IV від 23.06.2005 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>

⁴ Див., наприклад: Забокрицький І. І. Проблеми правового статусу міжнародних договорів України у системі джерел конституційного права України. URL: http://science2016.lp.edu.ua/sites/default/files/Full_text_of_%20papers/vnulpurn_2015_825_14.pdf

⁵ Про міжнародні договори України : Закон України № 1906-IV від 29.06.2004 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>

⁶ Там само.

закріплення яких виступають закони України. Відповідно до вказаної статті Закону, міжнародні договори України про одержання Україною від іноземних держав і міжнародних організацій позик, що передбачені Державним бюджетом України, ратифікації не потребують¹.

Отже, фінансові відносини між юридичними та фізичними особами, регулювання яких здійснюється національними нормативно-правовими актами, прийнятими внаслідок імплементації відповідної конвенції, є предметом регулювання національного права, а якщо такі фінансові відносини ускладнені іноземним елементом, то вони є предметом регулювання міжнародного приватного права. Предметом же регулювання відповідної міжнародної конвенції є *відносини між країнами-учасниками щодо зобов'язань по внесенню змін у свої національні правові режими у фінансовій сфері*.

Таким чином, *першу* групу правовідносин, яка належить до предмета правового регулювання міжнародного фінансового права, складають відносини між суб'єктами міжнародного права, спрямовані на зміну національних правових режимів у сфері фінансів з метою уніфікації. Зазначимо, що ця група відносин досить диференційована. Оскільки мова йде про внесення змін до національного законодавства держав, яке за своєю структурою містить ряд правових інститутів (податкове, бюджетне тощо), науковці часто, екстраполюючи структурну будову системи національного права на міжнародне фінансове право, виділяють в останньому такі ж самі структурні елементи.

Проте в цьому контексті зазначимо, що, по-перше, в кожній державі система національного права має свій перелік інститутів, а тому такий поділ буде мати суто національно-науковий характер. По-друге, в силу динамічності розвитку фінансових відносин (наприклад, поява «криптовалюти», «біткоїнів» і т.п.) зародження нових інститутів у національному праві неминуче, що спричинить спочатку укладення нових міжнародних договорів з цих питань, а потім призведе до збільшення таких інститутів у міжнародному фінансовому праві.

¹ Про міжнародні договори України : Закон України № 1906-IV від 29.06.2004 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>

На наш погляд, відносини між країнами, що виникають при укладенні міжнародних договорів, спрямованих на зміну національного правового режиму у сфері фінансів, доцільно включати до однієї групи відносин, яку об'єднує спільний механізм *непрямого* регулювання національних фінансових правовідносин. Сукупність міжнародних норм, які регулюють таку групу відносин, можна вважати субінститутом міжнародного фінансового права. Уже в межах цього субінституту можливе виділення окремих структурних частин (інститутів), які б відповідали інститутам національного права, або з урахуванням інших чинників будови права. Такий поділ у науці міжнародного права різних країн буде позиціонуватись по-різному – з урахуванням особливостей національної правової системи в цілому.

Сьогодні можна виділити такі інститути, як міжнародне валютне право, міжнародне податкове право, міжнародне банківське право тощо. Серед нових інститутів у названій групі можна виокремити інститут боротьби з відмиванням «брудних» грошей та фінансуванням тероризму. Його правовою основою виступає низка конвенцій, серед яких – Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 1999 року. Такі конвенції мають фінансовий характер, тому входять до міжнародного фінансового права і регулюють відносини між державами щодо змін національного законодавства, яким закріплюють відповідні механізми в банківській системі щодо протидії відмиванню грошей, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та інше.

Більшість міжнародних конвенцій (як і національні нормативно-правові акти) мають комплексний характер, тому інституційна належність таких фінансових норм до системи міжнародного фінансового права зумовлюється видом суспільних відносин, на регулювання яких вони спрямовані. Міжнародні договори, що за своїм предметом правового регулювання стосуються не тільки фінансової сфери, в силу існування в них частини фінансових норм, належать до міжнародного фінансового права у своїй відповідній частині.

Наприклад, міжнародні договори про співробітництво можуть містити положення стосовно інвестиційних режимів тощо.

Другу групу правовідносин, яка входить до предмета регулювання міжнародного фінансового права, складають фінансові відносини між суб'єктами міжнародного публічного права. Комплекс міжнародно-правових фінансових норм, що регулює ці правовідносини, має пряму дію на їх учасників. До таких правовідносин належать ті, що виникають:

1) з приводу «організації, принципів будови та функціонування міжнародного фінансового правопорядку»¹ (регулюються положеннями статутів міжнародних фінансових організацій, багатосторонніми та двосторонніми конвенціями);

2) стосовно питань транскордонного руху фінансових ресурсів між суб'єктами міжнародного фінансового права (фінансування міжнародними фінансовими організаціями, міждержавні кредитні відносини тощо).

Окрім функцій координації міжнародного валютного регулювання та сприяння міждержавному співробітництву у фінансовій сфері, міжнародні фінансові організації здійснюють фінансування країн-членів у рамках різних фінансових програм. У результаті держави з метою вирівнювання своїх платіжних балансів, підтримки відповідного курсу національної валюти, реформування окремих секторів економіки та інших цілей укладають кредитні угоди з міжнародними фінансовими організаціями або ж з іншими країнами. Норми міжнародних фінансових угод з питань кредитування є частиною міжнародного публічного права й у своїй сукупності складають окремий комплекс норм міжнародного фінансового права – міжнародне кредитне право.

Окремим видом у межах другої групи суспільних відносин, що регулюється міжнародним фінансовим правом, є відносини між державами щодо формування бюджетів міжнародних організацій. Варто зазначити, що протягом становлення та розвитку науки міжнародного фінансового права розуміння предмета даної системи норм постійно видозмінювалося, проте в

¹ Шумилов В. М. Международное финансовое право : учебник. 5-е изд., перераб. и доп. Москва : Междунар. отношения, 2014. С. 43.

багатьох наукових підходах група міждержавних відносин щодо формування бюджетів міжнародних організацій відносилася до предмета регулювання міжнародного фінансового права. Причому в даному випадку мова йде про фінансування бюджетів усіх міжнародних організацій, як фінансових, так і нефінансових.

Так, Моріс Дюверже в 1963 році в підручнику «Державні фінанси» обґрунтовує положення про те, що проблема фінансів у міжнародному аспекті проявляється у трьох важливих формах: 1) договірні обмеження прав держав щодо їх національних фінансів; 2) *фінансування міжнародних органів*; 3) *фінансування міжнародних фінансових інститутів*¹ (виділено нами – О.В.). До першої групи науковець відносить уже розглянуті нами вище міждержавні відносини стосовно внесення змін до національних правових режимів у фінансовій сфері. Другу і третю групу відносин, яку виокремлено вченим, складають міждержавні відносини щодо фінансування міжнародних організацій незалежно від їх галузевого спрямування (фінансові і нефінансові) та територіальної дії (універсальні, регіональні, субрегіональні).

Ю. Ровинський до предмета міжнародного фінансового права включає фінансові відносини між державами стосовно формування та виконання бюджетів міжнародних організацій, які виникають на підставі їх статутних документів². Даний вид суспільних відносин має свої особливості в силу бюджетної специфіки, а тому правові норми, які їх регулюють, утворюють окремий комплекс норм міжнародного фінансового права – міжнародне бюджетне право. У цьому контексті важливо розмежовувати міжнародне бюджетне право, яке регулює правовідносини *першої* групи відносин предмета міжнародного фінансового права, і, відповідно, – *другої*. Наприклад, В. Шумілов відносить до міжнародного бюджетного права сукупність міжнародно-правових норм, що стосуються національних бюджетів³. Як бачимо, міжнародні акти можуть

¹ Duverger M. Finance Publiques. Paris : P.U.F., 1963. P. 13-14.

² Ровинский Е. А. К вопросу о предмете международного финансового права. *Труды ВЮЗИ*. 1967. Т. XIX. С. 13.

³ Шумилов В. М. Международное финансовое право : учебник. 5-е изд., перераб. и доп. Москва : Междунар. отношения, 2014. С. 235.

містити правові норми, що стосуються бюджетів міжнародних інституцій, та норми, якими здійснюється уніфікація національного бюджетного права країн.

Отже, міжнародні правовідносини, що складають предмет правового регулювання міжнародного фінансового права, поділяються на такі основні групи:

1) правовідносини між державами, в тому числі в рамках міжнародних організацій, щодо уніфікації внутрішніх правових режимів у фінансовій сфері шляхом вироблення міжнародних фінансових стандартів;

2) правовідносини між суб'єктами міжнародного права з приводу організації та функціонування міжнародного фінансового правопорядку;

3) правовідносини між суб'єктами міжнародного права, що виникають стосовно питань транскордонного руху фінансових ресурсів між ними.

В основу запропонованої класифікації покладені такі критерії: на які суб'єкти в кінцевому результаті спрямовані міжнародні фінансові норми (на суб'єктів міжнародного права чи суб'єктів національного права) та характер норм (загальнообов'язковий чи індивідуальний). Кожна з указаних груп міжнародних фінансових правовідносин може поділятися на більш вузькі за предметним спрямуванням види – податкові, бюджетні, розрахункові, валютні. Більше того, в деяких видах міжнародних фінансових відносин важко чітко визначити приналежність в силу їх змішаної природи. Наприклад, угоди про уникнення подвійного оподаткування, окрім впливу на фізичних і юридичних осіб, стосуються державних податкових органів. Тому «будь-яка класифікація, – як зазначає М. Богуславський, – має суто умовний характер»¹.

Отже, міжнародна фінансова система як об'єкт правового регулювання являє собою структурно складне багатокомпонентне юридичне явище, де фінансові правовідносини між публічними та приватними суб'єктами регулюються як національними, так і міжнародними правовими

¹ Богуславский М. М. Международное экономическое право. Москва : Междунар. отношения, 1986. С. 52.

нормами. Система міжнародно-правових норм, що регулює фінансові відносини між суб'єктами міжнародного права, являє собою міжнародне фінансове право. Вона включає систему міжнародних фінансових стандартів, що забезпечують єдине (однотипне) регулювання внутрішньодержавних фінансових відносин шляхом уніфікації національного законодавства з фінансових питань. Міжнародні правовідносини, що складають предмет правового регулювання міжнародного фінансового права, поділяються на такі групи: 1) правовідносини між державами, в тому числі в рамках міжнародних організацій, щодо уніфікації внутрішніх правових режимів у фінансовій сфері шляхом вироблення міжнародних фінансових стандартів; 2) правовідносини між суб'єктами міжнародного права з приводу організації та функціонування міжнародного фінансового правопорядку; 3) правовідносини між суб'єктами міжнародного права, що виникають стосовно питань транскордонного руху фінансових ресурсів між ними.

1.3. Роль міжнародного фінансового права у формуванні міжнародного фінансового правопорядку. Концепція побудови міжнародного фінансового правопорядку

Як міжнародне фінансове право, так і міжнародний фінансовий правопорядок – явища міжнародно-правові, тому, безумовно, взаємопов'язані та взаємозумовлені. Проте характер такого зв'язку можна визначити тільки за наявності розуміння значення понять *міжнародне фінансове право* та *міжнародний фінансовий правопорядок*. І якщо поняття *міжнародне фінансове право* в науці міжнародного права зустрічається поряд із назвами інших галузей та інститутів міжнародного права досить часто, а стосовно його змісту існує низка наукових підходів (підрозділ 1.2), то з поняттям *міжнародний фінансовий правопорядок* не так усе однозначно. По-перше, це поняття взагалі не вивчалось вітчизняною наукою, та і з боку зарубіжних науковців увага майже не приділялась. По-друге, дослідження правової природи